

Tom 13/2021, ss. 465-472
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2021.13(21)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Andrzej Kansy

Tomasz Mielczarek, *Medioznawstwo polskie. Ludzie–instytucje–nauka*, Wydawnictwo UJK, Kielce 2021, ss. 260.

Tomasz Mielczarek, związany zawodowo z Uniwersytetem Jana Kochanowskiego w Kielcach, jest medioznawcą o niekwestionowanym autorytecie. Opublikował ważne prace na temat historii prasy oraz systemu medialnego Polski, m.in. *Od „Monitora” do „Gońca Reklamowego”. Dzieje prasy częstochowskiej (1769–1994), Między monopolem a pluralizmem. Zarys dziejów środków komunikowania masowego w Polsce w latach 1989–1997, Od Nowej Kultury do Polityki. Tygodniki społeczno-kulturalne i społeczno-polityczne PRL, Monopol, pluralizm, koncentracja. Środki komunikowania masowego w Polsce w latach 1989–2006, Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939), Raport o śmierci polskich gazet, W analogowym świecie. Zarys dziejów telewizji w Polsce w latach 1989–2013, Tygodniki opinii w zmieniającej się rzeczywistości.* W najnowszej książce Autor podjął się przedstawienia rozwoju polskiego medioznawstwa. Publikacja była oczekiwana przez badaczy oraz studentów komunikacji społecznej i mediów. Brakowało bowiem pozycji ukazującej dorobek polskich me-

dioznawców na tle przeobrażeń nauk o komunikacji społecznej i mediach oraz w kontekście międzynarodowym.

We wstępie Autor przypomina, że szczególne zainteresowanie, wywodzącym się z prasoznawstwa, medioznawstwem w odniesieniu do jego rozwoju miało miejsce w trzech epokach historycznych. Związane było z pracami Stanisława Jarkowskiego (1911, 1932), a w PRL z dziełami m.in. Pawła Dubiela, Aleksandry Garlickiej, Tomasza Gobana-Klasa, Bartłomieja Golki, Mieczysława Kafla i Walerego Pisarka. Kolejne refleksje miały swoją genezę w procesie usamodzielniania się dyscypliny, początkowo jako nauki o mediach (2011), a później jako nauki o komunikacji społecznej i mediach (2018). Na ten temat wypowiadał się także T. Mielczarek, m.in. w pracach: *Model polskiej edukacji dziennikarskiej, Prasoznawstwo. Historia i współczesność dyscypliny, Historia prasy polskiej w naukach o mediach. Instytucje i ludzie, Medioznawstwo polskie na mapie świata. Sondaż naukoznawczy, Komunikowanie społeczne i media – federalizacja, a nie inkorporacja, Media jako przedmiot poznania naukowego*¹.

Recenzowana praca nosi tytuł *Medioznawstwo polskie. Ludzie–instytucje–nauka* i ukazała się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach w 2021 r. Liczy 260 stron i składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym przedstawiono prasę, media audiowizualne i internet jako przedmiot badań medioznawstwa. Zaprezentowaną syntezę rozwoju mediów zainteresowani czytelnicy mogą rozszerzyć dzięki odniesieniom do literatury zamieszczonym w przypisach. W drugim rozdziale Autor ukazuje międzynarodowe doświadczenia me-

¹ T. Mielczarek, *Model polskiej edukacji dziennikarskiej*, w: *Współczesne modele dziennikarstwa*, red. K. Wolny-Zmorzyński, P. Urbaniak, K. Bernat, Wrocław 2015; Tenże, *Prasoznawstwo. Historia i współczesność dyscypliny*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2018, nr 3; Tenże, *Historia prasy polskiej w naukach o mediach. Instytucje i ludzie*, w: *Nauki o mediach i komunikacji społecznej. Krystalizacja dyscypliny w Polsce. Tradycje, nurty, problemy, rezultaty*, red. A. Adamski, S. Gawroński, M. Szewczyk, Warszawa 2017; Tenże, *Medioznawstwo polskie na mapie świata. Sondaż naukoznawczy*, „Studia Medioznawcze” 2017, nr 4; Tenże, M. Jabłonowski, *Komunikowanie społeczne i media – federalizacja, a nie inkorporacja*, „Studia Medioznawcze” 2018, nr 4; Tenże, *Media jako przedmiot poznania naukowego*, w: *Spółczesność i polityka. Podstawy nauk politycznych*, t. 1, cz. 1, red. K. Wojtaszczyk, S. Sulowski, W. Jakubowski, Warszawa 2018.

dioznawstwa na przykładach poszczególnych uczonych i ich dorobku. Omawia tu pierwsze naukowe refleksje nad prasą. Odnotowuje m.in. pierwszą naukową definicję prasy autorstwa Christopha Besolda z 1629 r. W drugim rozdziale Autor prezentuje teoretyczne ujęcia badań nad mediami dominujące w dwudziestym wieku (Podrozdziały: *Mass media research*, *Wybrane teorie średniego zasięgu i orientacje badawcze*).

Kolejne rozdziały pracy zostały poświęcone rozwojowi polskich nauk o mediach. Rozdział trzeci zatytułowany *Początki polskich badań prasoznawczych* składa się z dwóch podrozdziałów odpowiadających wyróżnionym okresom, deskryptywnemu i kumulatywnemu. W pierwszym z nich, obejmującym lata 1794–1981, miały miejsce próby katalogowania i opisywania dziejów prasy. W drugim, przypadającym na lata 1892–1953, na podstawie skumulowanych wyników badań formułowano teoretyczne wnioski.

Czwarty rozdział został poświęcony poszukiwaniom paradygmatu prasoznawstwa w latach 1954–1969, a następnie komunikacji społecznej w latach 1970–1989. Autor zwraca uwagę na przedsięwzięcia podejmowane w okresie poprzedzającym tzw. październikową odwilż, które przyczyniły się do sformułowania polskiego paradygmatu badań prasoznawczych. Omawia tu m.in. osiągnięcia, powołanego w 1954 r., Zakładu Badań Prasoznawczych przy Zarządzie Głównym Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa” w Warszawie. W ramach badań Zakładu w latach 1957–1959 wydawano „Kwartalnik Prasoznawczy” (wcześniej „Prasoznawstwo”, 1956), którego redaktorem naczelnym był Mieczysław Kafel. Zakład był personalnie związany z Wydziałem Dziennikarskim Uniwersytetu Warszawskiego. Oprócz wspomnianego M. Kafla pracownikami Wydziału byli: Zygmunt Mitzner, Bartłomiej Golka, Tadeusz Kupis, Stanisław Lato, Alina Słomkowska i Michał Szulczewski. Zajęcia praktyczne prowadzili tu m.in. Zygmunt Broniarek, Stanisław Cat-Mackiewicz, czy Jerzy Toeplitz. Wydział istniał do 1958 r., później dziennikarze byli kształceni w ramach podyplomowego Studium Dziennikarskiego UW. Kolejną placówką badawczą

był Ośrodek Badań Prasoznawczych w Krakowie utworzony w 1956 r. Autor omawia jego cele, m.in. wydanie monografii prasy krakowskiej, prowadzenie bibliografii prasoznawczej, oraz kierunki prowadzonych badań: historię prasy, prasę współczesną i technikę wydawniczą. Przypomina badaczy związanych z Ośrodkiem: Irenę Tetelowską, Mariana Tyrowicza, Walerego Pisarka oraz innych. Krakowska placówka od 1957 r. była wydawcą czasopisma „Biuletyn Prasoznawczy”, przemianowanego w 1958 r. na „Prasę Współczesną i Dawną”, a w 1960 r. na „Zeszyty Prasoznawcze”. T. Mielczarek przypomina także dorobek Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku Polskiej Akademii Nauk, działającej od 1952 r., początkowo jako Zakład Historii Czasopiśmiennictwa. Autor przypomina badaczy związanych z Pracownią, m.in.: Henryka Jabłońskiego, Jerzego Łojka, Zenona Kmiecika, Andrzeja Paczkowskiego, Andrzeja Notkowskiego. Lata 1970–1989 to okres kształtowania się paradygmatu komunikacji społecznej. Autor przedstawia w tym zakresie dokonania Tomasa Gobana-Klasa, Jerzego Mikułowskiego-Pomorskiego, I. Tetelowskiej i W. Pisarka. Odnotowuje działalność Zakładu Historii Prasy i Dziennikarstwa UW, od 1970 r. Zespołu Naukowo-Badawczego Historii Dziennikarstwa Polski Ludowej. Niezaprzeczalnym osiągnięciem Zespołu jest wydawanie w latach 1971–1991 serii wydawniczej „Materiały Pomocnicze do Historii Dziennikarstwa Polski Ludowej”. Jej kontynuacją były „Materiały Pomocnicze do Najnowszej Historii Dziennikarstwa” wydawane w latach 1991–1996.

Rozdział piąty książki T. Mielczarka zatytułowany jest *Współczesna teoria i praktyka badawcza*. Pierwszy podrozdział został poświęcony kształtowaniu się nauk o mediach jako odrębnej dyscypliny (1990–2018), rozwijającej się dotąd w ramach innych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych. Omówiono w nim rozwój procesu kształcenia na kierunkach dziennikarskich na Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie Jagiellońskim.

Autor przedstawia także rozwój środowiska medioznawczego w Polsce, wskazując na zasługi Janusza Adamowskiego, dyrektora Instytutu Dziennikarstwa UW, a następnie dziekana Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, a obecnie dziekana Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW. Do jego osiągnięć należy zaliczyć organizowanie corocznych krajowych i międzynarodowych konferencji medioznawczych, uruchomienie w 2000 r. kwartalnika „Studia Medioznawcze”. Jego redaktorami naczelnymi byli Marek Jabłonowski, a następnie Robert Cieślak. T. Mielczarek odnotowuje odrodzenie się Komisji Prasoznawczej PAN dzięki staraniom Jerzego Jarowieckiego. W ramach prac Komisji wydawany jest „Rocznik Historii Prasy Polskiej”.

Autor przypomina syntetyczny polski paradygmat nauk o mediach, sformułowany w 2008 r. przez T. Gobana-Klasa. Zgodnie z jego propozycją badania medioznawcze powinny być prowadzone w kontekście dążenia do uzyskania odpowiedzi na cztery grupy pytań:

1. „Co należy badać? (media, instytucje, użytkowników);
2. Jakie badawcze pytania należy zadawać? (kto kontroluje media? czym są media jako technologie społeczne? jakie jest działanie i wpływ mediów?);
3. Jak te pytania mają być formułowane? (na podstawie operacyjnych empirycznych metod nauk społecznych, w tym specyficznych metod badania treści – analiza zawartości i odbiorców – sondaże);
4. Jak interpretować wyniki badań? (w ramach teorii społeczeństwa informacyjnego – sieciowego – medialnego)” (s. 178).

W drugim podrozdziale przedstawiono proces włączania nauk o mediach do nauk o komunikacji społecznej i mediach, co zakończyło się w 2018 r. Autor zwraca uwagę na potrzebę ciągłego uaktualniania pola badawczego ze względu na rozwój mediów oraz na użyteczność „postrzegania mediów przez pryzmat analizy systemowej” (s. 184). Zdaniem T. Mielczarka: „Aby uprawiać nauki określane mianem komunikacja społecz-

na i media, trzeba się odwoływać do wszystkich grup nauk społecznych wymienionych w wykazie [Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz.U. z 2018 r. poz. 1818]. Należą do nich: ekonomia i finanse, nauki o bezpieczeństwie, nauki o polityce i administracji, nauki o zarządzaniu i jakości, nauki prawne, nauki socjologiczne, pedagogika i psychologia. Podobnie przedstawia się sytuacja z naukami humanistycznymi, tj. grupami nauk określanych jako: filozofia, historia, językoznawstwo, literaturoznawstwo, nauki o kulturze i religii, nauki o sztuce” (s. 185). Z uwagi na interdyscyplinarny charakter należy odwoływać się także do innych paradygmatów metodologicznych: semiotycznego, fenomenologicznego, socjopsychologicznego, socjokulturalnego, krytycznego, retorycznego, cybernetycznego, ekonomicznego, wielokulturowego i partycypacyjnego.

Na podstawie badań zawartości czasopism naukowych oraz analizy wskaźników naukometrycznych Autor omawia także praktykę badawczą w zakresie medioznawstwa i komunikacji społecznej. Podaje wyniki wyszukiwania w bazie Google Scholar polskich medioznawców. Prace T. Gobana-Klasa były cytowane ok. 3,5 tysiąca razy, Bogusławy Dobek-Ostrowskiej ok. 2,5 tysiąca razy, W. Pisarka 1000 razy. Najwyższy wynik pod względem liczby cytowań wśród wszystkich badaczy mediów na świecie uzyskał Craig A. Anderson z Iowa State University, którego prace były cytowane ponad 40 tysięcy razy.

Refleksja T. Mielczarka obejmuje także postulaty badawcze. Zwraca m.in. uwagę, że badanie roli tytułów prasowych wymaga uwzględnienia szeregu czynników: „poziomu rozwoju gospodarki, zasobności potencjalnego audytorium, wskaźnika skolaryzacji, pojawiania się innych mediów czy też wykształcenia się społecznej potrzeby korzystania z prasy” (s. 197). Ważne jest też ustalenie, „czy tytuł prasowy funkcjonuje samodzielnie, w ramach koncernu medialnego, czy też jest subsydiowany przez organy władzy państwowej, organizacje społeczne lub innych – zwykle prywatnych wydawców” (s. 198). T. Mielcza-

rek uważa, że podczas badań należy zwracać większą uwagę na autorów wypowiedzi prasowych. Inną bowiem rangę mają bowiem teksty pisane przez autorytety polskiej kultury, czy polityki, a inną pisane przez amatorów lub początkujących dziennikarzy (s. 198). Wskazuje na, częste w polskich badaniach, przypadki nieprawidłowego stosowania analizy treści oraz na rzadkie wykorzystywanie teorii porządku dziennego, oprawy, czy spirali milczenia. Do wyzwań T. Mielczarek zalicza różnicowanie sposobów dystrybucji prasy ze względu coraz większe znaczenie dystrybucji cyfrowej. W badaniach odbioru należy wobec tego uwzględnić odmienny sposób czytania prasy w wersji papierowej i elektronicznej. Autor zauważa, „że klasyczne badania medioznawcze nie wymagają zmiany paradygmatu”, ale „domaga się tego komunikacja społeczna. Kształtujący się model komunikacji coraz częściej odbywa się bez profesjonalnych mediów masowych” i opiera się na komunikacji spersonalizowanej (s. 204).

W części pt. *Medioznawstwo polskie na mapie świata* Autor prezentuje międzynarodową współpracę polskich badaczy i ich wkład do światowego medioznawstwa. Stwierdza, że „Polska akademicka działalność badawcza i edukacyjna związana z naukami o komunikacji społecznej i mediach jest widoczna na mapie świata” (s. 214). Zwraca też uwagę na potrzebę śledzenia zagranicznych dokonań naukowych przy jednoczesnym zachowaniu specyfiki polskich badań. Składają się na nią interdyscyplinarność i odwoływanie się do różnych dyscyplin z obszarów nauk humanistycznych i nauk społecznych.

Książka zawiera bibliografię, która stanowi wartościową bazę do dalszych poszukiwań medioznawczych oraz indeks nazwisk, który okazuje się bardzo przydatny ze względu na liczne odniesienia do dorobku poszczególnych uczonych.

Książka Tomasza Mielczarka pt. *Medioznawstwo polskie. Ludzie-instytucje-nauka* jest bardzo ważną publikacją medioznawczą. Zawiera syntezę dorobku polskich uczonych i ośrodków naukowych zajmujących się badaniem mediów. Sformułowane wnioski i postulaty badawcze będą przydatne przy

projektowaniu badań w zakresie nauk o komunikacji społecznej i mediach prowadzonych przez profesjonalnych badaczy. Ze względu na porządkujący charakter książka powinna znaleźć się w literaturze proponowanej studentom w ramach dydaktyki akademickiej.